

прос. Една такава идея вече е доказала, че е перспективна.

Като критик Куюмджиев е твърде определено рожба на конкретно историческо време: времето след Априлския пленум, когато всичко израстваше като реакция на предния период, период на социологизация, псевдоакадемична сухота и ортодоксална праволинейност. Затова той може да си позволи да бъде вътрешно противоречив. Тази книга е запазила в себе си атмосферата на творческо дръзновение и неспокойствие, на риска на личния вкус и собственото мнение, които ознаменуваха периода след 1956 г. Лично аз съм склонен да търся и едно друго оправдание: имайки в основата си очерка „Кирил Христов“ (1967), „Певец на своя живот“ представя един по-ранен етап от развитието на критика, доказателства за преодоляването на който ни даде предната му книга „Критически делници“.

Здравко Недков

„КНИГА ЗА ДОРА ГАБЕ“ от ИВАН САРАНДЕВ

Изд. „Български писател“, 1974. 245 с.

Още като замисъл книгата на Сарандев носи нещо смело в литературната си изява. Обикновено е прието историко-биографични и литературно-критически изследвания за живота и произведенията на даден автор да се пишат, когато изследователят е отделен от достатъчен брой години от епохата на обекта на неговия интерес. Комплекстът от препятствия и усложнения, свързан с появата на този литературен жанр, би могъл да бъде преодолян (що се отнася до съвременници) при наличие на необходима култура и толерантност от страна на изследователя, които да не позволят публикуването на любопитни, но не необходими подробности.

Написването на книга за жизнения и творчески път на поетеса като Дора Габе е задача, която изисква художествено ориентиране в многообемен фактически материал, познаване на обществено-политическата действителност и литературните влияния, кръстосали се в една изтънчена лирическа натура и резонирали с различни височини. От друга страна, за свързването на всичко събрано и проучено е необходима не само ерудиция и талант, но и дълбочина на философското мислене и проникване, за да се достигне до обяснението на видимия неща и явления, които изглеждат на пръв поглед причудливи. Трябва да отбележа, че при Иван Сарандев всички тези предварителни условия отдавна са се срещнали и няколкогодишната му работа даде като резултат една наистина богата книга; и като художествена илюстрация на

един интересен живот, и като психологическо докосване до една странна творческа личност, и най-важното — като цяло.

Въпреки че е установено разглеждането на дадена книга да започва от началото, аз ще започна от края, или по-точно ще взема като начало част от заключителните думи на Сарандев: „Не са поетическа метафора думите „Откакто се родих, на всички поколения връстница станах“, а факт от нейната житейска и творческа биография. Но да бъдеш връстница на поколенията само в календарния смисъл на понятието — това едва ли е основание за високо самочувствие. Едва ли! Не побелелите коси са решителните аргументи в негова полза, а духовната връзка с всички поколения, които са дошли след нея, неизтощима и дарба да се слива със съвремението, да го попива с всички сетива и тайници на поетическата си същност — ето къде са според мен основанията за усещането, че е „станала безсмъртна“.

Не съм далеч от мисълта, че „вечната младост“ е не само доминиращ мотив в поезията на Дора Габе, но и подчлняващ принцип в изследователската дейност на Иван Сарандев, довеждащ безусловно до една от най-характерните черти на поетическото усещане, а именно вживяването и вчувствуването. В литературната практика принципите: какво пишеш и как пишеш — са неразривно свързани, но въпреки това малко творци биха могли да се похвалят с умелото им съгласуване. Дора Габе е от авторите, надарени с чудесната способност за превъплъщение, свидетелство за което е широкият диапазон на творчеството ѝ, включващо произведения за най-малките; преводачески, обществена и културно-просветна дейност; и достигащо своя неочакван връх в умъдрялата интимна лирика.

Започнал книгата си по общоприетия начин на изложение на събития и отбелязване на факти, нещо неизбежно при писането на подобна творба, Иван Сарандев много скоро изоставя обективното, но натезаващо описание, за да даде простор на фантазията и широта на погледа си. Това естествено увеличава не само четивността на книгата, но най-вече нейната художествена стойност като самостоятелно произведение. Акцентуването на авторската мисъл върху определящи жизнени моменти в дълното развитие на изложението убедително доказва детайлно познаване на житейския и творчески път на поетесата. И това, че ни предлага своето виждане за нещо проучено и опознато, е безспорно немалък плюс в неговата художествена характеристика. Благодарение на богатите асоциативни и комбинативни възможности на човешката мисъл налице са неочаквани и разнопосочни, но не и безцелни скокове в литературното поле, които предпазват интереса от претоварване посредством малко художествено отклонение.

Условното разпределяне на книгата на три части е лишено от опасното понякога изкуствено разделяне на творческата биография в зависимост от дати, събития, предами. По-скоро авторът е предал своето тристранно виждане на една творческа цялост, като при това е успял да покаже и логическата връзка между трите зрителни полета.

Центърът на вниманието в първата част на книгата в значителна степен пада върху произведенията за деца на Дора Габе и проблемите на детската литература. Направен е сполучлив опит за обяснение на спецификата в нейното авторско виждане и пресъздаване. Особост, чието начало датира от първите ѝ детски стихове и добива завършеност в зрялата интимна лирика. Иван Сарандев не се основава единствено на интуицията си, когато говори за навлизането в детската психика, характерно за творчеството на Дора Габе, за изобразяването отвътре на един малък свят, подчинен на свои закономерности, отдавна надживени от възрастните и по тази причина станали вече неразбираеми. На места той прибегва и до езика на статистиката, до синтезирани наблюдения върху вътрешната ритмична структура на стиховете, за да приведе всичко необходимо в защита на своите твърдения.

Без да отричаме направеното от нейните предшественици, създали немалко в жанрово и тематично отношение, положили основите на нашата литература за деца, заслугите на Дора Габе за навлизането в по-други сфери на това изкуство заслужават отбелязване. „Тя внесе в националната ни детска литература нов, неизползуван до нея подход. В детето, което откри в себе си, съзря нови тематични територии, които предстояха да бъдат овладени от следващите поколения писатели.“

В интерес на литературната истина не трябва да пренебрегваме направеното в това отношение преди творческата изява на Дора Габе. Например в стиховете за деца на Елин Пелин са налице доста елементи от този подход.

Дора Габе подкрепи художествения бунт против назидателно-поучителния тон в произведенията за деца и гласува за пряката изява на малките герои. Пробуждайки детето в себе си, тя получи правото да говори от негово име. И съвсем логично изместването на отпращащата точка в постигания изказ доведе до промяна и в начина на изразяване. В нейната поезия нахлу малкият човек със своите големи проблеми и специфично своите начини на поставянето им, с неизчерпаемия речник на вечните си въпроси и оживелия свят на всичко обкръжаващо.

Разглеждането на възгледите на поетесата за психологията на детето, за характера и спецификата на детската литература убедително е аргументирано с богат илюстративен материал, който не се ограничава само с примери от нейното творчество, а придобива още по-въздействаща многогранност от

умелите паралели с наши и чужди автори. Носи и обяснението на самата поетеса, нейните спомени за началото, трудностите после и заслужената радост от признателността на малките читатели, която винаги си остава най-чистата и искрена признателност.

Втората част на книгата е посветена на една много експлоатирана тема и в литературата, и в литературната история — темата Добруджа. Но, бързам да добавя, много експлоатирана невинаги означава изчерпана. Това се доказва не само с оригиналните лирически и философски отклонения в развитието на авторската мисъл, а преди всичко с привличането на тази тема като отправен пункт за обяснение психологията на човек, израснал в простора на равнината.

В разнообразието на нашите литературни проучвания години наред този немаловажен фактор за определяне и оформяне психологията на творческата личност — географският координат — беше споменаван информативно и предимно с общи описателни фрази. В повечето случаи избягването на подобни аналогии и проучвания се обяснява с предпазване от следващи обвинения.

В книгата на Иван Сарандев имаме възможност да прочетем интересни мисли за връзката между повтарящата се младост на Добруджа и неугасващата жизненост на поетесата. Тя носи в себе си богатството и красотата на безкрайния простор и това я спасява от усещането за затваряне на хоризонта, характерно за много нейни съвременници. Мисълта за Добруджа, пише Сарандев, се покрива с понятието родина — интересен психологически феномен — частното понятие разширява своите рамки и съпада с родовото. И оттам Добруджа като първоелемент в духовния и творческия свят на поетесата.

Добруджа или по-скоро борбата за нейното освобождение остава за Дора Габе религия и спасение в годините на идейно-естетически кризи. Да си послужи със сравнението на автора: така, както за нейния учител в поезията религия и спасение стана македонското освободително движение.

Иван Сарандев изнася доста факти за този немного известен, но немалък период от жизнената биография на поетесата — участието ѝ в борбата на добруджанското националноосвободително движение. Използувани са и интересни извадки от тогавашния печат, носещи белега на публицистичното перо.

Заслужава да се отбележи, че изобилието на исторически истини, спомени и авторски тълкувания в тази най-документална част на книгата не е довело до утежняване на езика или до натрупване на материали за коментар. Тъкният художествен усет на Сарандев и доброто познаване на историческата действителност отново са изиграли положителната си роля в правилното ориентиране и на този сложен житейски откъс.

Отдавайки необходимото тълкуване на ролята на поетесата в добруджанската кауза,

авторът, верен на поетическата истина, не изпада в сънло преклонение пред стиховете и от този период; разбирайки, че в художествено отношение те трудно биха издържали на една прецизна, макар и не преднамерена критика.

Най-голяма не само по брой на страниците, но и по обем на поставените проблеми е третата част на книгата. В нея са проследени етапите на оформяне творческата индивидуалност на Дора Габе с тъкно разбиране на спецификата на този многофакторен и продължителен процес. Една от безспорните предпоставки за съдържателността и истинността на авторските наблюдения в това отношение е обстоятелството, че авторът е имал възможност за лични контакти с поетесата. А това до известна степен му предлага условия да затвърди някои предположения и да долови нови идеи за разработка. Налице са интересни страници за лично споделени възгледи, предадени са мисли за литературни въздействия и предпочитания, за творчески търсения, съпътстващи всеки творец на изкуството, но до които ние невинаги успяваме да достигнем.

Не трябва да се пренебрегва фактът, че Дора Габе е от малкото наши творци, запазили в себе си спомена от интелектуалното контактуване с най-големите личности в нашия културен живот от началото на века. А това не може да бъде само житейски факт, поне при душевност и поетичност с измеренията на Дора Габе. Върху нейните първи стихове личи трайното въздействие на Яворовото перо. Тяхното приятелство е един от най-силните катализатори в установяване на творческия ѝ стабилитет и самочувствие, в дооформянето на поетическия ѝ език и верую. Боян Пенев и дава първите уроци по европейско изкуство и музика, открива за нея Полша и полската литература. И това откритие преминава по-късно не само в траен интерес, но слага началото и на дългогодишната ѝ работа като преводач и лектор; работа, която я среща не само с една висока чужда култура, но и с някои от големите ѝ личности.

Излишно е да повтарям в резюме по-интересните моменти от работата на Сарандев. Бих искала да подчертая, че тази част на книгата е най-богата не единствено откъм житейските си факти, свързани с изясняване творческия релеф на поетесата. Литературно-критическият анализ на стиховете ѝ, даден в сравнителен план, не само по отношение на собственото си вътрешно развитие, а и на немонологичния фон на съвременната поезия, дава възможност да се види в детайли оригиналността на едно литературно явление.

По отношение на тематичните предпочитания, единствата и различията между нея и съвременниците в общи линии са доловени отдавна. Сарандев използва известното и установеното само като отправна точка за свои виждания и открития. (Немалък отличителен белег в нашата литературна критика,

измозрена от повторения.) Съчетаването на идейно-естетическия план с изобразително-стилистични и поетични средства също е намерило успешна реализация.

Не бих искала да пропусна оригиналните наблюдения на автора, отнасящи се за особеността на ритъма в поезията на Дора Габе, долуцен чрез редуване на еднакви по времетраене и завършени интонационни периоди. В закономерността на това повторение се получава чувството за ритъм и съдържателният елемент се освобождава от зависимостта на техническата форма.

Литературните анализи, съпътстващи последователното разглеждане на поетичните изяви на Дора Габе, се отличават не само с чувство за художествен критерий, но и с разбиране на мисловната им специфика. „Дора Габе не пише философска поезия — нейната натура, нейният темперамент и структура на поетическото мислене се чуждеят от философската рефлексия. Не философска поезия, а философия в поезията, извлечена от недрата на живота, от възлиянията на сърцето. Поезия, побрала в себе си духовните проблеми на времето, което я прави потребна, естетически актуална и я нарежда в авангарда на съвременното художествено мислене.“

Късната поява на най-хубавите стихове на Дора Габе беше възприета почти от всички като литературен феномен, който търсеше своето разгадаване. Нейните художествени постановки на общочовешките проблеми и вечните въпроси на битието в една възраст, която сме свикнали да разбираме като установена и чужда на несложни търсения, поставиха и пред Иван Сарандев сложни въпроси. Въпроси, които намериха свое философско развитие и оригинални отговори в една книга, чиято стойност е от висок историко-биографичен и литературно-критичен разряд.

Йорданка Кузева

„ПЕТИМА ПОЕТИ“

от МИЛЕНА ЦАНЕВА

Изд. „Български писател“, 1974. 202 с.

Сборникът — било от статии, очерци или литературни портрети — обикновено крие опасност от еkleктизъм. В новата книга на Милена Цанева тази опасност е категорично преодоляна. Наред с другите си достойнства книгата „Петима поети“ прави впечатление с концепционалното си и стилово единство.

Тя веднага се налага на вниманието с величината на творческите фигури, представени тук чрез литературно-критически портрети — Фуналджиев, Багряна, Далчев, Радевски, Вапцаров, — явления, които със своята сложност и възлово място в литературата ни респектират и най-сериозна изследовател.